

Maciej Basaj, Anna Ziółko

Postawy rolników wobec przyszłości własnych gospodarstw w rejonie intensywnego rolnictwa

Studia i Prace Wydziału Nauk Ekonomicznych i Zarządzania 8, 31-37

2008

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

Maciej Basaj
Anna Ziółko

POSTAWY ROLNIKÓW WOBEC PRZYSZŁOŚCI WŁASNYCH GOSPODARSTW W REJONIE INTENSYWNEGO ROLNICTWA

Wprowadzenie

W artykule wykorzystano wyniki badań przeprowadzonych w 2007 r. wśród rolników jednej z gmin północnej części województwa małopolskiego (gminy Miechów). Dobór gminy do badań był celowy. Kryteriami były:

- a) położenie (gmina Miechów położona jest w północnej części regionu Małopolski, cechującej się wyraźnie korzystniejszymi uwarunkowaniami rozwoju rolnictwa względem części środkowej i południowej¹;
- b) intensywność rolnictwa (Miechów jest powszechnie znaną gminą w regionie rozdrobnionego rolnictwa województwa małopolskiego, jako gmina o typowo rolniczym charakterze, wysokiej intensywności gospodarowania oraz oddalona na tyle od aglomeracji Krakowa, by nie przejmować cech gmin podmiejskich, a tym samym wpływu na specyfikę rozwoju rolnictwa w gminie).

Wyżej wymienione kryteria doboru miały służyć realizacji celu podjętych badań, którym jest poznanie postaw rolników w rejonie intensywnego rolnictwa wobec zmieniających się uwarunkowań gospodarowania. W badaniach uwzględniono 80 gospodarstw rolnych wybranych metodą doboru losowego prostego. Badania przeprowadzono metodą wywiadu bezpośredniego wśród osób prowadzących gospodarstwa rolne. Narzędziem badawczym był przygotowany dla potrzeb badań kwestionariusz wywiadu.

¹ M. Basaj, *Strategie dostosowawcze właścicieli gospodarstw rolnych w Małopolsce*, Roczniki Naukowe SERiA, tom IX (2007), s. 23-27.

1. Wykształcenie i kwalifikacje respondentów

Jednymi z podstawowych charakterystyk czynnika ludzkiego wśród osób aktywnych zawodowo są wiek, wykształcenie, a ostatnio coraz większego znaczenia nabiera również poziom posiadanych kwalifikacji zawodowych. Przeprowadzone wśród rolników gminy Miechów badania nad sytuacją gospodarstw rolnych po przystąpieniu Polski do UE pozwalają na dokonanie oceny czynnika ludzkiego w tym względzie.

Wśród rolników gminy dominowało wykształcenie na poziomie zasadniczym zawodowym – 44%. Co trzeci badany zdobył wykształcenie na poziomie szkoły średniej, a co piąty legitymował się wykształceniem wyższym, ewentualnie pomaturalnym, które posiadało tylko trzech rolników w badanej zbiorowości. Najlepiej wykształceni są najmłodsi rolnicy, wśród których aż 92% wykształciło się na poziomie co najmniej średnim, a wykształceniem wyższym legitymuje się aż 42% badanych w wieku do 30 roku życia.

Równie ważną, a może nawet ważniejszą kwestią niż poziom wykształcenia, którego profil często nie pokrywa się z charakterem obecnie prowadzonej działalności, jest posiadanie przez rolników kwalifikacji zawodowych. Aż 43% obecnych rolników prowadzi swoje gospodarstwa bez teoretycznego przygotowania. Prawie co trzeci badany nie posiada kwalifikacji wyższych niż daję ukończenie zasadniczej szkoły rolniczej. Co czwarty ukończył średnią szkołę rolniczą lub wyższe studia rolnicze. Podobnie jak pod względem poziomu wykształcenia również stopień posiadanych kwalifikacji zawodowych najkorzystniej wypada wśród najmłodszych rolników gminy. Nie należy jednak przeceniać wiedzy teoretycznej i jednoznacznie przedkładać jej nad wiedzę praktyczną, szczególnie bogatą wśród starszych rolników. Rolnicy są niejednokrotnie najlepszym przykładem zwycięstwa swoistej racjonalności gospodarowania nad wiedzą. Zdawać by się mogło, że w obecnych warunkach gospodarowanie w rolnictwie wymaga posiadania coraz większych kwalifikacji wśród samych rolników. Ale głębsza refleksja nad wachlarzem sytuacji, które mogą obnażyć słabość rolnika o niższych kwalifikacjach, uwidacznia, że jak dotąd w głównej swej mierze dotyczą one zdolności pozyskiwania środków z unijnych programów pomocowych. Śledzeniem zmian w wymaganiach formalnych dostępu do unijnych programów pomocowych, a także przygotowaniem indywidualnych wniosków o finansowe wsparcie dla rolników i tak w zdecydowanej większości zajmują się wyspecjalizowane jednostki. Coraz częściej nabywana literatura fachowa w postaci czasopism rolniczych, a także ciągła jej profesjionali-

zacja okazuje się dobrym uzupełnieniem wiedzy dla zainteresowanych rolników. Z drugiej strony wdrożenia podejmowane przez rolników pełniących w lokalnych środowiskach rolę liderów stają się promocją nowoczesnych rozwiązań i impulsem dla pozostałych rolników ukierunkowanych na rozwój. Z powyższych względów problem nie najwyższych kwalifikacji wśród rolników prowadzących największe gospodarstwa, tj. powyżej 30 ha, nie powinien stanowić dla nich istotnej bariery rozwojowej. Znaczenie wiedzy może okazać się jednak w najbliższym czasie o wiele większe niż dotychczas. Zmiana sposobu wspierania rolnictwa na rzecz jego pośredniego wsparcia (tak preferowana w kolejnych reformach Wspólnej Polityki Rolnej) będzie bowiem wymagała myślenia strategicznego i wyboru kierunku rozwoju gospodarstw przez samych rolników, bo to oni sami muszą ostatecznie zadecydować o najlepszej dla siebie i swoich rodzin drodze rozwoju gospodarstw. Problem ten będzie dotyczył głównie gospodarstw obszarowo mniejszych, którym bez reorientacji dotychczasowych źródeł przychodów coraz trudniej będzie zapewnić satysfakcjonujący poziom dochodów dla pracujących w nich osób. Z kolei wzrost wiedzy ogólnej wśród potencjalnych następców gospodarstw rolnych niewątpliwie przyczyni się do poszukiwania przez nich zatrudnienia poza rolnictwem. To zaś zazwyczaj prowadzi do negatywnej selekcji czynnika ludzkiego w rolnictwie i rzutuje w konsekwencji na pogorszenie ogólnej wydajności pracy w tej dziedzinie gospodarki. Korzyści z tego procesu dla gospodarstw rolnych – w obliczu malejących wydatków na bezpośrednie wsparcie dochodów rolniczych w UE – uwidaczniają się natomiast we wzroście tempa uwalniania ziemi i przez to stwarzają szansę sprostania konkurencji pozostałym gospodarstwom.

2. Zamierzenia zawodowe rolników

Kluczowe znaczenie dla kierunku przeobrażeń w rolnictwie poza sferą indywidualnych możliwości rolników mają ich dążenia zawodowe. Z przeprowadzonego rankingu najkorzystniejszych sytuacji życiowych wynika, że nadal więcej niż co czwarty rolnik chciałby prowadzić duże, nowoczesne gospodarstwo rolne, przyznając tej sytuacji miano najkorzystniejszej. Równie wysoko została oceniona sytuacja prowadzącego jednocześnie małe gospodarstwo oraz własną firmę na wsi, a nawet sytuacja mieszkańca miasta prowadzącego własną firmę. Łącznie aż 65% rolników gminy sytuacjom związanym z prowadzeniem gospodarstwa rolnego przyznaje najwyższe oceny w rankingu najbardziej pożądanym sytuacji życiowych. Z przytoczonego rankingu (tabela 1) wynika jednoznacznie, że mieszkańcy gminy

związani obecnie z rolnictwem szczególnie cenią sobie pracę „na swoim” i swobodę dysponowania czasem. Sytuacja mieszkańca miasta prowadzącego własną firmę znalazła większą aprobatę wśród respondentów niż sytuacja pracującego zarobkowo mieszkańca wsi prowadzącego małe gospodarstwo rolne.

Tabela 1. Struktura wskazań respondentów na najlepszą ich zdaniem sytuację życiową

Rodzaj sytuacji życiowej stawianej na pierwszym miejscu		%
Mieszkaniec wsi:	duże, nowoczesne gospodarstwo rolne	28,8
Mieszkaniec wsi:	małe gospodarstwo i własna firma	22,5
Mieszkaniec miasta:	własna firma	18,8
Mieszkaniec wsi:	małe gospodarstwo i praca zarobkowa	13,8
Mieszkaniec wsi:	bez ziemi, własna firma	7,5
Mieszkaniec wsi:	bez ziemi, praca zarobkowa	6,3
Mieszkaniec miasta:	praca zarobkowa	2,5
Razem		100,0

Źródło: badania własne.

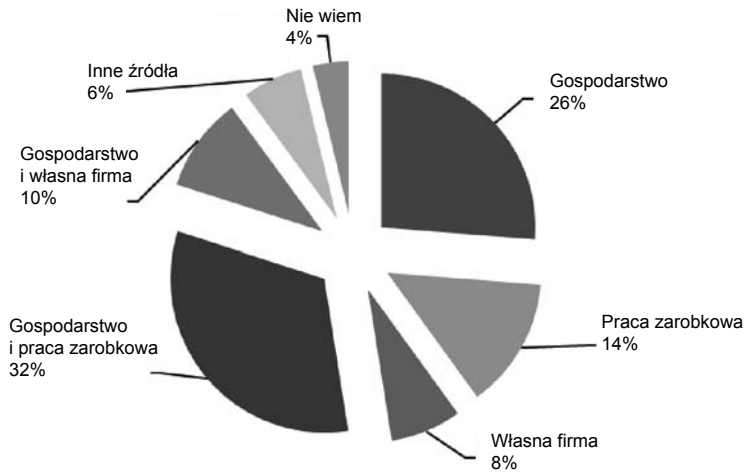
Badani rolnicy bardzo realnie oceniają natomiast najbardziej prawdopodobne źródła utrzymania swoich rodzin w przyszłości. Co trzeci ocenił, że podstawą utrzymania będą dochody z gospodarstwa rolnego łączone z dochodami zarobkowymi. Aż co czwarty rolnik uważa, że podstawą utrzymania jego rodziny w przyszłości będzie gospodarstwo rolne, przy czym najczęściej przekonani są o tym gospodarujący na co najmniej 15 ha. Łącznie sytuacje związane z użytkowaniem gospodarstwa rolnego bądź prowadzeniem własnej firmy (a więc te szczególnie preferujące „pracę na swoim”) są spodziewane przez 44% rolników (wykres 1).

Zaprezentowane wyniki badań nad spodziewanymi i oczekiwanymi źródłami dochodów w dużej mierze potwierdzają chęć utrzymania gospodarstw jako jednego ze źródeł dochodów. Warto uzupełnić, że gospodarstwo rolne jest obecnie głównym źródłem utrzymania dla 60% rodzin.

Taka zachowawcza postawa rolników wobec użytkowanych przez nich gospodarstw nie rokuje jednak szybkich zmian w strukturze obszarowej gospodarstw. Aż 51% dzisiejszych rolników gminy widzi najlepsze rozwiązanie w celu zwiększenia dochodu swojej rodziny w sytuacjach polegających na dokonywaniu zmian w ob-

rębie prowadzonej działalności rolniczej. 38% rolników uznaje za najwłaściwsze rozwiązanie w tym celu: „powiększyć gospodarstwo i zwiększyć skalę produkcji”. Co dziewiąty wskazuje na potrzebę podjęcia produkcji specjalistycznej, a tylko co czterdziesty dostrzega korzyści ekonomiczne z podjęcia ewentualnej współpracy z innymi producentami. Warto w tym miejscu uzupełnić, że powszechność strategii akumulacji polegająca na powiększaniu potencjału produkcyjnego wzrasta wraz z powierzchnią użytkowanych gospodarstw (od 13% w gospodarstwach o powierzchni poniżej 5 ha do 78% wśród prowadzących gospodarstwa powyżej 30 ha).

Wykres 1. Co, Pana zdaniem, będzie prawdopodobnie podstawą utrzymania Pana rodziny w przyszłości?

Źródło: badania własne.

Szczególne natomiast zainteresowanie wobec potrzeby oceny kierunku i tempa przyszłych przemian strukturalnych na obszarach wiejskich budzą dostrzegane przez rolników te rozwiązania, które wykraczają poza sferę gospodarstwa rolnego. Co piąty badany (21%) dostrzega konieczność podjęcia pracy poza gospodarstwem, a co siódmy (14%) za najkorzystniejsze rozwiązanie uznaje uruchomienie własnej firmy. Co ciekawe, z zamiarem podjęcia własnej pozarolniczej działalności gospodarczej nosi się już 19% badanych. Potwierdza to po raz kolejny szczególne uznanie dla „pracy na swoim” wśród mieszkańców małopolskiej wsi, nawet w sytuacji, w której liczą się oni z mniejszymi korzyściami ekonomicznymi w porównaniu z podjęciem pracy zarobkowej. Podjęcie tej ostatniej jest dla części z nich zadaniem

trudniejszym do zrealizowania niż podjęcie próby poprowadzenia własnej firmy. W ten też sposób uwidacznia się szczególnie rola ogólnogospodarczego rozwoju regionów dla przeobrażeń strukturalnych w rolnictwie, który mógłby urealnić chęć odejścia od działalności rolniczej wśród znacznej części dzisiejszych rolników.

Duże znaczenie w prognozowaniu zmian w rolnictwie mają opinie rolników o wpływie nowych warunków ekonomicznych na dalsze losy gospodarstw w ich najbliższej okolicy. Sądy w tej kwestii, uwzględniające zazwyczaj ogół czynników środowiskowych, często okazują się trafniejsze niż szczegółowe analizy ekonomiczne. Rolnicy poproszeni o szacunek odsetka gospodarstw, które mogą, ich zdaniem, mieć problemy z dostosowaniem w nowej sytuacji ekonomicznej i grozi im upadek, ocenili z częstotliwością czterech na pięciu, że taki los czeka więcej niż 25% gospodarstw w okolicy, w tym co drugi uważa, że aż połowie gospodarstw grozi upadek.

Badani rolnicy, oceniając minimalną ich zdaniem powierzchnię gospodarstwa rolnego, która umożliwiłaby utrzymanie przeciętnej rodziny, najczęściej wymieniali powierzchnię od 50 do 100 ha – 35% wskazań, a także od 30 do 49 ha – 29%. W grupie rolników gospodarujących obecnie na areale co najmniej 30 ha wszyscy ocenili, że niezbędne jest do utrzymania co najmniej 50 ha powierzchni.

Pomimo relatywnie surowej oceny co do niezbędnej, zdaniem rolników, powierzchni gospodarstwa w stosunku do tej, jaką obecnie dysponują, prawie połowa zamierza rozwijać swoje gospodarstwa (46%), a co trzeci z nich nie zamierza dokonywać zmian w gospodarstwie w najbliższych latach. Aż 2/3 rolników gospodarujących na co najmniej 10 ha jest zdecydowanych na rozwój swoich gospodarstw. Wyniki badań pokazują, że rolnicy gminy bardzo realnie oceniają potencjał rozwojowy swoich gospodarstw, czego potwierdzeniem jest bezpośrednio przełożenie uprawianej przez nich powierzchni na pozytywną ocenę w tej kwestii. Na przykład 2/3 rolników w grupie obszarowej 10-15 ha uznało swoje gospodarstwo za rozwojowe, a w grupie od 30 ha powierzchni było już 100% takich ocen.

Podsumowanie

Przeprowadzone badania pokazują, że w środowiskach z dominacją dochodów rolniczych w strukturze źródeł utrzymania ludności rolnicy nadal pokładają największe nadzieje zawodowe w utrzymaniu i rozwoju własnych gospodarstw rolnych. Chęć utrzymania również obszarowo mniejszych gospodarstw przy jednoczesnym zachowawczym podejściu do zmiany profilu produkcji wśród ich

użytkowników stanowi już obecnie wyraźną barierę w rozwoju (przez powiększanie gospodarstw) dla tych, którzy gospodarują na co najmniej 10 ha. Drzemiący w zasobach ludzkich potencjał rozwojowy może w najbliższej przyszłości okazać się bardzo cenny dla rozwoju większości gospodarstw w gminie. Warunkiem tego jednak jest, by jak dotąd głównie deklaratywne przyjęcie drogi rozwoju rolnictwa europejskiego według modelu zrównoważonego znalazło swoje większe urzeczywistnienie w konkretnych rozwiązaniach w ramach Wspólnej Polityki Rolnej Unii Europejskiej.

FARMERS ATTITUDE TO THE FUTURE OF THEIR FARMS IN THE REGION OF INTENSE AGRICULTURE

Summary

In the article results of researches conducted among farmers in Miechów district in 2007 have been presented. The aim of the article is presentation farmers' vocational intends. Getting to know farmers' vocational expectations and their comparison with situations expected by them, in which they'll find themselves in closest future constitute important hint about developmental potential in existing human resources.

*Translated by Maciej Basaj
and Anna Ziółko*